

Katarzyna Paduch

Jan Feliks Tarnowski i jego dzikowska biblioteka na przełomie XVIII i XIX wieku

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 20, 131-148

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KATARZYNA PADUCH
WNHiS UKSW, Warszawa

JAN FELIKS TARNOWSKI I JEGO DZIKOWSKA BIBLIOTEKA NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU

W obliczu utraty przez państwo polskie swojego terytorium ważne stało się podtrzymywanie w świadomości rodaków rodzimej tradycji i kultury. W II połowie XVIII w., jak również na początku wieku XIX następuje intensywny rozwój kolekcjonerstwa. Zbieranie pamiątek po utraczonej ojczyźnie stało się jednym ze sposobów podtrzymywania pamięci o niepodległym państwie polskim. Powstało wówczas wiele kolekcji m.in. Czarторыskich w Puławach, Lubomirskich w Łąncucie, Radziwiłłów w Nieborowie. Właśnie rodzina stała się miejscem podtrzymywania patriotyzmu, tradycji oraz kultury narodowej. W skład owych kolekcji wchodziły zazwyczaj dzieła sztuki i biblioteka. Taka sytuacja miała również miejsce w przypadku kolekcji stworzonej przez Jana Feliksa Tarnowskiego i Walerię ze Strojnowskich Tarnowską. Kolekcja dzikowska składała się z dwóch integralnych ze sobą części: kolekcji dzieł sztuki i biblioteki.

Twórcą biblioteki dzikowskiej był Jan Feliks Tarnowski. Urodził się on dnia 6 maja 1777 r. w Dzikowie. Jego rodzicami byli starosta kohorlicki Jan Jacek Tarnowski i jego druga żona Rozalia z Czackich Tarnowska¹. Na prośbę ojca Rozalii Tarnowskiej, Feliksa Szczęsnego Czackiego, wychowaniem Jana Feliksa zajął się Tadeusz Czacki. Bez wątpienia miał on duży wpływ na światopogląd i przyszłe zainteresowania swojego siostrzeńca².

Tadeusz Czacki, który był wybitnym bibliofilem, rozbudził i zaraził pasją do literatury Jana Feliksa Tarnowskiego. Za namową wuja, młody Tarnowski często odwiedzał Bibliotekę Załuskich. Kajetan Koźmian wspomina, iż *prawie [w niej] pomieszkiwał*³, co sugeruje, iż często i długo w niej przebywał. Niewątpliwie możliwość korzystania ze zbiorów biblioteki w młodym wieku wpłynęła na wykształcenie zainteresowania literaturą i historią. Wizyty w Bibliotece Załuskich przyczyniły się do rozwoju największej pasji Tarnowskiego, pasji bibliofilskiej⁴.

¹ J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks (1777-1842)*, *Słownik Pracowników Książki Polskiej* (dalej SPKP), red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 897; A. Wójcik, *Jan Feliks Tarnowski (1777-1842)*, „Dzikovia: pismo społeczno-kulturalne”, 11/2001, s. 5.

² J. Paulinek, *Ex collectione Dzikoviana: zbiory hrabiów Tarnowskich z Dzikowa: katalog wystawy*, Warszawa 2008, s. II.

³ K. Koźmian, *Rys życia Jana Feliksa hrabiego Tarnowskiego*, Lwów 1842, s. 4.

⁴ *Ibidem*, s. 3-4; J. Paulinek, op. cit., s. II-III.

Jan Feliks Tarnowski ożenił się z dziedziczką ogromnej fortuny Walerią Strojnowską dnia 7 września 1800 r. w kościele dominikanów w Tarnobrzegu⁵. W 1809 r. otrzymał pierwsze publiczne stanowisko. Na ten właśnie rok przypada początek działalności publicznej Tarnowskiego. Został on mianowany dnia 10 czerwca 1809 r. członkiem Rady Zastępczej Krajowej działającej przy Rządzie Centralnym Obojga Galicji. W sierpniu 1809 r. został członkiem Rządu Centralnego Tymczasowego dla Galicji. Pełnił w rządzie funkcje zastępcy Rady Rządowej i Rady Wydziałowego w Wydziale V Policji⁶.

Na początku roku 1811 środowisko naukowe Warszawy doceniło wiedzę i zasługi Jana Feliksa. Został on mianowany dnia 6 stycznia 1811 r. członkiem Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk⁷. W tym czasie Tarnowski ponownie zaangażował się w działalność polityczną. Został członkiem Komisji Obrachunkowej krajów na nowo przyłączonych do Księstwa Warszawskiego. Sytuacja na arenie międzynarodowej uległa zmianie, gdy w 1813 r. wojsko rosyjskie wkroczyło na teren Księstwa Warszawskiego. Władzę zaczęła sprawować Rada Najwyższa Tymczasowa. Jan Feliks Tarnowski otrzymał godność referendarza tej Rady⁸.

W 1818 r. został mianowany senatorem Królestwa Polskiego. W związku z powierzoną funkcją działał również regularnie w licznych komisjach. Brał m.in. udział w pracach komisji mającej na celu uregulowanie handlu i żeglugi między Królestwem Polskim a Austrią, Rosją i Prusami. Ponadto dnia 3 listopada 1821 r. car Aleksander I nominował Jana Feliksa na członka Rady Ogólnej Komisji Wyznań i Oświecenia Publicznego. Wcześniej w sierpniu 1821 r. Tarnowski pracował aktywnie w deputacji, która opracowywała projekt norm prawnych na najbliższy sejm⁹.

Aktywne uczestnictwo w życiu politycznym było jednakże tłem, wątkiem pobocznym w życiu dzikowskiego bibliofila. Jedyłą pasją, której oddawał się z zapałem i miłością przez całe swoje życie była działalność kolekcjonerska. W jej obrębie prym wiodła pasja gromadzenia i czytania książek. Fakt ten poświadcza Kajetan Koźmian, pisząc: *w przerwach wolnych od obowiązków publicznych ciągle nie wypuszczał ani książek ani pióra z ręki*¹⁰.

Wobec wybuchu powstania listopadowego w 1830 r. Tarnowski przyjął postawę bierną. Nie odpowiedział na wezwanie rządu powstańczego, tłumacząc się złym stanem zdrowia. Jak pisze Kazimiera Grottowa *pozostał niezdecydowany czy też ostrożny w Dzikowie*¹¹. Wkrótce zmienił swoje zapatrywania w stosunku do walczących powstańców, ustosunkowując się do

⁵ A. Janas, *Kolekcjoner, Bibliofil, Minister*, „Dzikovia pismo społeczno-kulturalne”, 30/2007, s. 6; J. Paulinek, op. cit., s. III; S. Tarnowski, *Domowa Kronika Dzikowska*, opr. G. Nieć, Kraków-Rudnik 2010, s. 50.

⁶ J. Paulinek, op. cit., s. IV; *Tarnowski Jan Feliks Amor (1779-1842), Bibliografia Literatury Polskiej Nowy Korbut: Oświecenie*, t. 6, cz. 1, opr. E. Aleksandrowska, Warszawa 1970, s. 338; Nominacja J. F. Tarnowskiego na stanowisko zastępcy Rady Rządowej i Rządcy na Wydziale V Policji, z dnia 24 VIII 1809 roku, Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej APK), Archiwum Dzikowskie Tarnowskich (dalej ADzT) sygn. 254, s. 107-108.

⁷ *Tarnowski Jan Feliks Amor (1779-1842), Bibliografia ...*, s. 338-339; J. Paulinek, op. cit., s. IV; Nominacja J. F. Tarnowskiego na członka przybranego Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk, z dnia 10 I 1811 roku, APK, ADzT sygn. 254, s. 111.

⁸ J. Paulinek, op. cit., s. IV, A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2000, s. 245-247.

⁹ A. Janas, op. cit. s. 7; A. Wójcik, op. cit., nr 11/2001, s. 7; J. Paulinek, op. cit. s. V.

¹⁰ J. Paulinek, op. cit., s. V; K. Koźmian, op. cit., s. 22.

¹¹ K. Grottowa, *Zbiory sztuki Jana Feliksa i Walerii Tarnowskich w Dzikowie (1803-1849)*, Wrocław 1957, s. 25.

nich pozytywnie. Na rozkaz senatu udzielił mu swojego poparcia na piśmie¹². Natomiast na rozkaz cara Mikołaja I Tarnowski został wezwany na posiedzenie Sejmu Królestwa Polskiego, które miało się odbyć w Warszawie, dnia 28 maja 1830 r.¹³

W związku z represjami związanymi z uczestnictwem Tarnowskiego w powstaniu bibliofil wraz z małżonką zdecydowali się zamieszkać w Dzikowie¹⁴. Tam Jan Feliks zrezygnował z aktywnego życia politycznego i udzielania się w środowisku naukowym. Państwo Tarnowscy zdecydowali się wówczas na dokonanie przebudowy tamtejszego zamku, celem przystosowania rezydencji do umieszczenia w niej kolekcji sztuki i biblioteki. Ostatnie dziesięć lat swojego życia bibliofil spędził na porządkowaniu i powiększaniu dzikowskich zbiorów. Kazimiera Grottowa pisze, iż wobec zaistniałej sytuacji państwa polskiego *znalazł on dla siebie najwłaściwszą rolę do spełnienia: inteligentnego i gorliwego zbieracza*¹⁵.

W maju 1842 r. Tarnowski miał wylew krwi do mózgu, co spowodowało paraliż, który nie ustąpił. Choroba spowodowała częściowy niedowład ciała i kłopoty z mówieniem. Jan Feliks Tarnowski zmarł dnia 3 maja 1842 r. w Dzikowie, w wieku 65 lat. Został pochowany na cmentarzu rodziny Tarnowskich, znajdującym się przy kościele dominikanów w Tarnobrzegu¹⁶.

Głównym twórcą dzikowskiej biblioteki był Jan Feliks Tarnowski i to z jego aktywnością publiczną, kulturową, naukową, jak również literacką związany był księgozbiór. Biblioteka przez swojego twórcę była systematycznie i planowo powiększana podczas każdej nadarzącej się okazji¹⁷. Powiększanie księgozbioru odbywało się na drodze nabywania dużych zespołów ksiąg, jak również całych lub części bibliotek osób świeckich i duchownych. Jan Feliks Tarnowski kupował książki podczas aukcji, korzystał również z usług agentów¹⁸.

Tarnowski gromadził dzieła do swojej biblioteki od końca XVIII w. do pierwszej połowy XIX w. Początkowo księgozbiór nie miał jednego miejsca przechowywania. Tarnowski umieszczał książki w Dzikowie, Horochowie i oczywiście w pałacu w Warszawie¹⁹. W inwentarzu zamku dzikowskiego z 1821 r. napisano, iż wówczas w bibliotece znajdowały się cztery szafy dawne, zamykane i dwie szafy nowe bez drzwi i zamknięcia. Inwentarz ten wspomina również, iż biblioteka była wyposażona w małą szafkę, posiadającą dwie półki²⁰. Prawdopodobnie w związku z tym wpisem Kazimiera Maleczyńska, jak również inni badacze, datują powstanie księgozbioru dzikowskiego na około 1820 r.²¹

¹² J. Paulinek, op. cit., s. VI.

¹³ Wezwanie do uczestnictwa w posiedzeniu Sejmu i Senatu skierowane do J. F. Tarnowskiego przez cara Mikołaja I, z dnia 6 IV 1830 roku, APK, ADzT sygn. 254, s. 105-106.

¹⁴ A. Wójcik, op. cit., s. 7; J. Paulinek, op. cit., s. VI.

¹⁵ K. Grottowa, op. cit., s. 25; J. Paulinek, op. cit., s. VI.

¹⁶ A. Wójcik, op. cit., s. 8; S. Tarnowski, op. cit., s. 71.

¹⁷ J. Paulinek, op. cit., s. XXXVI.

¹⁸ J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

¹⁹ J. Paulinek, op. cit., s. XXXVI.

²⁰ *Remament wszystkich mebli w pokojach dolnych i górnych Zamku Dzikowskiego znajdujących się tudzież wszystkich rzeczy, tak drewnianych, jako i żelaznych etc. Tak w pomieszczeniach zamku, jak w kuchni i stajni pod dozór Ignacego Żarawskiego oddanych w dniu 19 czerwca 1820 roku, teraz przejrzanych i na nowo spisanych dnia maja 1821 w Dzikowie*, APK, ADzT sygn. 283, k. 98.

²¹ K. Maleczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*, Wrocław 1987, s. 43.; *Biblioteka Tarnowskich, Encyklopedia Wiedzy o Książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski, Wrocław, Warszawa, Kraków 1971, s. 259; J. Paulinek, op. cit. XXXVI

Jan Feliks Tarnowski już jako młody uczeń, kształcący się pod opieką Tadeusza Czackiego, gromadził w swoim pokoju, jak pisze Michał Marczak, *różne pisma i druki z płodnej w nie epoki Stanisławowskiej*²². Wówczas to postanowił stworzyć w Dzikowie doborowy księgozbiór i wyposażać go na tyle, na ile pozwalałyby mu środki finansowe. Małżeństwo z Walerią Strojnowską rozwiązało kwestię finansową związaną z gromadzeniem księgozbioru. Wówczas mógł się Jan Feliks poświęcić bez ograniczeń swej pasji bibliofilskiej²³.

W pierwszych latach powiększania księgozbioru dzikowskiego został on rozszerzony o dublety pochodzące z Biblioteki Poryckiej. Dzieła te zakupił lub otrzymał Tarnowski od swojego wuja Tadeusza Czackiego²⁴. Biskup krakowski, miłośnik książek Ludwik Łętowski wspomina, że zbiory dzikowskie w 1809 r. zostały powiększone o książki pochodzące z kolegiaty sandomierskiej. Wówczas to rosyjski pułkownik Józefowicz ograł kolegiatę sandomierską z ksiąg, które następnie w związku z działaniami wojennymi znalazły się w Dzikowie. Łętowski nie wymienia liczby ksiąg, jakie miały trafić do księgozbioru Tarnowskiego, pisze jedynie, że były one przewożone wozami, co wskazuje, że liczba ich była niemała.²⁵

Ludwik Łętowski wspominając Tarnowskiego w swoim dziele *Wiadomość krótka o bibliotekach i zbiorach książek polskich za naszego wieku: jak i gdzie, u kogo?* napisał słowa wymownie określające postawę Jana Feliksa, jako zbieracza książek. Biskup Łętowski pisze: *Tarnowski był łakomy na książki i nie lepszej sławy od poprzedników swoich co do tego. Załuskich, Czackiego i Ossolińskiego*²⁶. Zestawienie twórcy biblioteki dzikowskiej z trzema wybitnymi znawcami ksiąg i zachłannymi książkołapami sugeruje, jakich sposobów używał Jan Feliks, gromadząc swój księgozbiór. Być może na potwierdzenie tych słów pisze dalej Łętowski: *Przy stole w Warszawie, u p. [Mariany ze Świdzińskich] Lanckorońskiej, kasztelanowej połanieckiej, siedząc obok [senatora Księstwa Warszawskiego Karola] Wodzińskiego, kasztelana, co to tylko nie przyszło im do pojedynku z tego tytułu; ale dla wstydu przed Moskalami, nie dopuszczono bić się dwom senatorom: o co? o książki*²⁷.

Podobnie jak każdy ówczesny zbieracz ksiąg, wykorzystywał on każdą nadarzącą się okazję, aby powiększyć swój księgozbiór. Udając się *do wód morskich [do Gdańska], [...] opat oliwski da mu wziąć z biblioteki, co będzie chciał, wiedząc o supremacji klasztoru. Miał on rzec: „Bierzcie Polacy, coście Polacy dali, nim Prusak to zabierze”*. *Kasztelan naładowawszy też dwa galary zdobyczą swoją, przybił pod sam pałac dzikowski*²⁸.

Jak zauważa Jacek Paulinek, nie wiadomo, czy informacja przytoczona przez Łętowskiego o sposobie nabycia tego księgozbioru jest prawdziwa. Według Józefa Długosza Tarnowski zakupił część księgozbioru biblioteki cystersów w Oliwie, jednak mógł zakupu tego, jak podaje Łętowski, dokonać przy okazji podróży wypoczynkowej²⁹. W 1831 r. najcenniejsze

²² M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich w Dzikowie*, Kraków 1921, s. 6.

²³ Ibidem, s. 6.

²⁴ L. Łętowski, *Wiadomość krótka o bibliotekach i zbiorach książek polskich za naszego wieku: jak i gdzie, u kogo?*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 6/1963, s. 346; J. Paulinek, op. cit., s. XXXVII.

²⁵ L. Łętowski, *Wiadomość krótka o bibliotekach ...*, s. 346.

²⁶ Ibidem, s. 346.

²⁷ Ibidem, s. 346.

²⁸ L. Łętowski, *Wiadomość krótka o bibliotekach ...*, s. 346.

²⁹ E. Chwalewik podaje, iż Tarnowski nabył dzieła z księgozbioru cystersów przed 1820 r. Data ta wydaje się mało prawdopodobna i należy się przychylić do zdania H. Jędrzejewskiej i M. Pelczarowicz, iż dzieła te nabył Jan Feliks w 1836 r.; Por. *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, oprac. H. Jędrzejewska, M. Pelczarowicz,

zbiory z biblioteki pocysterskiej zostały wyłączone z księgozbioru i przekazane za darmo Bibliotece Królewskiej w Berlinie, Uniwersyteckiej Bibliotece w Królewcu, jak również gimnazjum w Braniewie i Chojnicach i seminarium duchownemu w Pelplinie. Pozostała część księgozbioru została wystawiona na licytację w kwietniu 1836 r. i prawdopodobnie wówczas dzieła z biblioteki klasztoru cystersów w Oliwie zostały zakupione do biblioteki dzikowskiej³⁰.

Kasata zakonów przyczyniła się do powiększenia biblioteki dzikowskiej. Księgozbiór Jana Feliksa posiadał tysiące dzieł pochodzących z bibliotek klasztornych. W bibliotece jak podaje Jacek Paulinek znajdowały się m.in. dzieła z klasztorów augustianów z Krakowa; bernardynów z Bodzentyna, Piotrkowa, Krakowa; cystersów z Oliwy; dominikanów z Krakowa, Przemyśla, Radomia, franciszkanów z Chęcina i Krakowa³¹. Tarnowski „użyczył” książek do swej biblioteki z bibliotek zakonnych, położonych w klasztorach znajdujących się w jego okolicy. W penetrowaniu pozostałych klasztorów korzystał z usług agentów m.in. Ludwika Łętowskiego, Krzysztofa Mrongowiusza³², Samuela Bogumiła Lindego, Michała Hieronima Juszczyńskiego³³.

Wspominany już wcześniej Ludwik Łętowski, będąc proboszczem w Końskich, rozpoczął tworzenie swojego księgozbioru. Pozostawał w kontaktach wymiennych z wieloma bibliofilami, do grona których należał również Jan Feliks³⁴. Łętowski tak oto wspomina swoje kontakty wymienne z Tarnowskim: *Do mnie zajechał był do Stobnicy, chcąc oglądać dom, w którym więził Andrzej Zborowski Stanisława Tarnowskiego³⁵, przy czym obrał mnie z dobrych książek, obiecując za to duplikatów; lecz, gdy byłem w Dzikowie, nie chciał mi dać Kromera kolońskiego³⁶, a miał tego siedmiu³⁷*. Wymiana książek między tymi dwoma bibliofilami układała się pod względem ilości dzieł na korzyść właściciela biblioteki dzikowskiej³⁸.

Gdańsk 1954 s. 267; E. Chwalewik, *Zbiory polskie, archiwa, biblioteki, gabinety, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości*, t. 1, Warszawa-Kraków, 1926, s. 76-77.

³⁰ J. Paulinek, op. cit., s. XXXIX; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898; *Katalog inkunabulów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, op. cit., s. 267.

³¹ J. Paulinek, op. cit., s. XXXVIII.

³² Krzysztof Celestyn Mrongowiusz (1764-1855) – pastor, leksykograf, zbieracz książek. Odbył studia na Uniwersytecie Królewskim. W Gdańsku stworzył dość duży księgozbiór, do którego dzieła pozyskiwał na aukcjach i drogą wymiany. Posiadał m.in. polonica XVI-XIX w. i druki z oficyn królewskich, gdańskich, toruńskich, brzeskich.; W. Bieńkowski, *Mrongowiusz Krzysztof Celestyn (1764-1855)*, SPKP, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 610.

³³ J. Paulinek, op. cit., s. XXXVII-XXXVIII.

³⁴ J. Długosz, *Łętowski Ludwik (1786-1868)*, SKPS, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 537.

³⁵ Kasztelan sandomierski Stanisław Tarnowski sprawował również urząd starosty stobnickiego. Do urzędu tego rościł pretensje Andrzej Zborowski, powołując się na fakt, iż wcześniej godność tę piastowali przedstawiciele rodziny Zborowskich. W 1587 r. Andrzej Zborowski napadł i uwięził w Stobnicy kasztelana sandomierskiego. Tarnowski uwolnił się z niewoli zrzekając się z urzędu starosty stobnickiego. L. Łętowski, *Wiadomość krótka o bibliotekach...*, s. 346.

³⁶ Wg B. Królikowskiego Kromer koloński to dzieło Marcina Kromera *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republican regni Polonici libri duo*, wydane w Drukarni M. Cholinusa w Kolonii w 1577 i 1578. L. Łętowski, *Wiadomość krótka o bibliotekach...*, s. 346.

³⁷ Ibidem, s. 346.

³⁸ L. Łętowski, *Wspomnienia pamiątkarskie*, opr. H. Barycz, Wrocław 1952, s. 116.

Do powiększenia biblioteki przyczynił się ksiądz Michał Hieronim Juszczyński. Był on nauczycielem w prywatnych dworach, autorem *Dykcjonariusza poetów polskich*, a także zbieraczem ksiąg. Pozostawał w bliskich kontaktach z wujem Jana Feliksa. Był towarzyszem Tadeusza Czackiego podczas jego podróży po bibliotekach klasztornych w Polsce. Wizyty w bibliotekach klasztornych wykorzystywał na poszukiwania rzadkich druków i rękopisów. W bibliotekach wyszukiwał również książki na polecenie Jana Feliksa, Józefa Ossolińskiego, Tadeusza Czackiego. Podczas owych penetracji bibliotek stworzył również własny księgozbiór. W 1822 r. Tarnowski zakupił od Juszczyńskiego część jego księgozbioru do swojej biblioteki kosztem, jak podaje Radziszewski, 200 czerwonych złotych. O zakup tych dzieł rywalizował z księciem Adamem Jerzym Czartoryskim i prawdopodobnie z Ludwikiem Łętowskim. Transakcja zakupu zakończyła się pomyślnie dla Tarnowskiego, gdyż mógł on zapłacić z góry całą sumę należną właścicielowi księgozbioru, a Łętowski proponował zapłatę w ratach. Biblioteka dzikowska powiększyła się wówczas o księgozbiór liczący 1272 dzieła z czego 272 pozycji pochodziło z XVI w. Większą część zbioru zakupionego przez Tarnowskiego stanowiły polonika. Dzieła te pochodzące z księgozbioru Juszczyńskiego były później najcenniejszą częścią zbiorów poloników w bibliotece dzikowskiej³⁹. Po śmierci Michała Hieronima Juszczyńskiego w 1830 r., biblioteka jego, gromadzona w Szydłowie, zapisem testamentowym właściciela została przekazana Tarnowskiemu⁴⁰.

W 1817 r. podczas pobytu w Gdańsku w ramach pracy w komisji do spraw traktatu handlowego z Prusami, poznał Jan Feliks Tarnowski Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza. Poznany wówczas Mrongowiusz został agentem twórcy księgozbioru dzikowskiego i na jego polecenie wyszukiwał rzadkie druki do biblioteki dzikowskiej. Jan Feliks wysyłał także gdańszczaninowi książki do jego księgozbioru, które ten życzył sobie posiadać. Cztery listy pisane w latach 1817-1829, które zachowały się do naszych czasów, poświadczają kontakty obu miłośników książek⁴¹. W liście pisanym dnia 8 października 1829 r. znajduje się informacja, iż Mrongowiusz wyszukał dla Tarnowskiego *Psalmy Dawidowe na modlitwy chrześcijańskie* przełożone w roku 1587 przez Pawła Milejewskiego. Gdańszczanin pisze, że nie udało mu się wyszukać dzieła Seklucjana, niestety nie podaje on, jakie dzieło tego autora miał wyszukać. Dalej w liście pisze, że nie udało mu się także znaleźć dzieła *Nowy Testament Pana Naszego [...] ve Gdańsku drukowano u Wdowy Guilhelma Guilmonthana [...]* w 1606 r.. Owe dzieło Seklucjana musiało być ważne dla Tarnowskiego, ponieważ w dalszej części listu Mrongowiusz powtórnie informuje Tarnowskiego o poszukiwaniach tej pozycji przez burmistrza toruńskiego Gotlieba Mellina. Pisze również o poszukiwaniach podjętych przez siebie w bibliotece klasztoru franciszkanów w Wejherowie, które nie przyniosły rezultatu⁴². Krzysztof Mrongowiusz w liście z dnia 10 października 1825 r. do pijara, pedagoga i sekretarza Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk Edwarda Czarneckiego donosi mu o mającej się odbyć dnia 31 października licytacji dubletów z Biblioteki Miejskiej, jak

³⁹ J. Starnawski, *Juszczyński Michał Hieronim (1760-1830)*, SKPS, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 382-383; E. Chwalewik, op. cit., s. 76-77; L. Łętowski, *Wiadomość krótka o bibliotekach...*, s. 347, J. Paulinek, op. cit., s. XL, 48; F. Radziszewski, *Wiadomości historyczno-statystyczna o znakomitych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych*, Kraków 1875, s. 12-13.

⁴⁰ Por. J. Starnawski, op. cit., s. 382-383; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

⁴¹ A. Jabłoński, *Nieznane listy Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza*, Gdańsk 1955, s. 13; A. Palarczykowa, *Listy K. C. Mrongowiusza do Jana Feliksa Tarnowskiego*, „Rocznik Gdański 1960-1961”, t. 19/20/1961, s. 363-364.

⁴² A. Palarczykowa, op. cit., s. 369-371.

również informuje, że do listu dołącza katalog dubletów owej biblioteki. W liście prosi też o poinformowanie o tej licytacji Jana Feliksa Tarnowskiego. Dalej pisze: *Chciejcie się Państwo Dobr[odziejowie] w nim rozpatrzyć, a jeżeli żądacie kupna jakich dzieł, proszę mi dać okazję do służenia Im sprawieniem komisju, lecz potrzeba, aby cena przez Państwo Dobr[odziejów] była mi oznaczona w instrukcji oczekiwanej przynajmniej kilka dni przed terminem aukcji*⁴³.

Tarnowski korzystał także z usług Tomasza Pawlickiego, który nabywał dla niego książki w Wiedniu. W liście pisanym dnia 12 lutego 1836 r. Pawlicki informuje swojego zleceniodawcę, iż nabył dla niego książki według wcześniejszych wytycznych pisząc: *Książki kupione według załączonej noty oraz podaje ich cenę. W liście tym pisze także: Pakę z obrazami wczorajszego dnia to jest 11 t.m. przez furmana do Rzeszowa wyekspediowałem. W tej samej pacce i książki znajdują się*⁴⁴.

Jan Feliks Tarnowski udzielał się w życiu politycznym i kulturalnym, dzięki czemu był znanym i szanowanym obywatelem. Otrzymywał więc liczne dzieła, które były dawane w ramach przyjaźni, czy też w związku z wiedzą o jego pasji zbierania ksiąg. Osoby, chcące znaleźć przychylność u senatora i członka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, ofiarowywały mu dzieła, często również umieszczając na nich serdeczne dedykacje. Darczyńcy dawali własne dzieła lub inne pozycje, będące dziełami znanych ówczesnych pisarzy i naukowców. Tarnowski otrzymał więc do swojej kolekcji dzieła od m.in. Tadeusza Czackiego, Ludwika Łętowskiego, Stanisława Staszica, Wincentego Krasińskiego, Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, Alojzego Felińskiego, Kajetana Koźmiana, Krzysztofa Mrongowiusza⁴⁵. Również Jan Feliks czynił prezenty w postaci książek. Przyjemność taką uczynił m.in. Edwardowi Raczyńskiemu oraz wspomnianemu wcześniej Krzysztofowi Mrongowiuszowi⁴⁶.

Doskonałą okazją do zakupu książek do biblioteki dzikowskiej były liczne podróże państwa Tarnowskich. Podczas podróży po Włoszech w latach 1803-1804 zostały zakupione przez Jana Feliksa liczne dzieła do biblioteki.⁴⁷ Kajetan Koźmian pisze, iż podczas tej podróży *wiele dzieł niewiadomych, lub wiele rękopisów nieznanych z niemalym kosztem nabył*⁴⁸. Książki te razem z dziełami sztuki statkami były wysyłane do Polski⁴⁹. Waleria Tarnowska wspomina w swoim dzienniku z podróży, że podczas zwiedzania Bolonii wraz z mężem poznała profesora języków wschodnich Mezzofantinięgo. Spotkanie to opisała następująco: *Mój mąż się z nim zaprzyjaźnił, i przyrzekli sobie zamieniać przesyłki książek włoskich i polskich*⁵⁰. Również Waleria dokonywała zakupu dzieł do biblioteki. Podczas podróży w latach 1824-1826 po Francji, Belgii i Holandii pani Tarnowska na polecenie męża kupiła dużą ilość

⁴³ A. Jabłoński, op. cit., s. 12.

⁴⁴ Dwa listy Tomasza Pawlickiego do J.F. Tarnowskiego pisane w Wiednia, z dnia 24 I i z dnia 12 II 1836 r., APK, ADzT sygn. 301, s. 43-47 verso.

⁴⁵ J. Paulinek, op. cit., s. XL-XLI; M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 8.

⁴⁶ List Edwarda Raczyńskiego do J.F. Tarnowskiego, z dnia 21 XI 1840 roku, APK, ADzT sygn. 301, s. 107-108, A. Jabłoński, op. cit., s.13.

⁴⁷ K. Grottowa, op. cit., s. 34.

⁴⁸ K. Koźmian, op. cit., s. 9.

⁴⁹ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 6

⁵⁰ *Podróż Polki do Włoch w epoce Napoleońskiej 1803-1804*, „Przegląd Polski”, t. 123/1897, s. 97.

książek w Blaise'a i autografy Napoleona⁵¹. W 1830 r. Jan Feliks udał się w podróż po Niemczech. Oczywiście wyjazd ten wykorzystał również na pozyskanie ksiąg do swojej biblioteki, do której włączył wówczas dużą ilość dubletów z Biblioteki Królewskiej w Berlinie. Większą część owych dubletów stanowiły dzieła współczesne⁵².

Tarnowski kupował dzieła także w księgarni Ambrożego Grabowskiego w Krakowie. Antykwariusz krakowski kupował cenne księgi i rękopisy, zaopatrując w nie także Jana Feliksa⁵³. W Archiwum Tarnowskich zachowała się notatka zatytułowana *Do nabycia u księgarza Ambrożego Grabowskiego*. U wspomnianego księgarza chciał on nabyć rękopisy oraz dzieła drukowane. W spisie rękopisów do zakupienia zostały wymienione m.in. listy Jędrzeja Kitowicza do Michała Lipskiego oraz dzieła: Sebastiana Klonowica *Zwycięstwo Bogu*, Wespazjana Kochowskiego *Ogród paniński* i *Chrystus cierpiący*. Natomiast wśród pozycji drukowanych chciał zakupić Jan Feliks m.in.: Szymona Syreńskiego *Zielnik* oraz Bartosza Paprockiego *Gniazdo cnoty*. Tarnowski nie kupił wówczas do biblioteki dzieła Bartosza Paprockiego, gdyż na notatce obok wspomnianego dzieła widnieje dopisek, że pozycję tę *kupił Działyński*. Jan Feliks nie kupił wszystkich wymienionych w tej notatce pozycji, ponieważ dopiski umieszczone na boku dokumentu informują o nabyciu części dzieł, przez księcia Adama Czartoryskiego, Adama Tytusa Działyńskiego i prawdopodobnie Akademię Krakowską. Obok każdej pozycji podana jest cena, co świadczy o orientacji Tarnowskiego w cenach księgarskich wymienionych w dokumencie dzieł⁵⁴.

W latach 1815-1818 włączył Tarnowski do swojego księgozbioru dzieła pochodzące z biblioteki króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. *Katalog książek po śp. Stanisławie Augustie pozostawionych* potwierdza fakt zakupu dzieł z biblioteki ostatniego króla Polski przez Jana Feliksa. Większą część biblioteki królewskiej zakupił Tadeusz Czacki do biblioteki Liceum Krzemienieckiego⁵⁵. W katalogu tym nazwisko Tarnowskiego zostało umieszczone przy około 110 dziełach. Obok każdego tytułu podana jest liczba tomów składająca się na poszczególne dzieło, jak również cena, za jaką pozycja została zakupiona. Jan Feliks kupował z wyżej wspomnianej biblioteki przede wszystkim dzieła kompletne w języku polskim, włoskim, łacińskim, niemieckim i francuskim. Nazwisko Tarnowskiego przy dziełach niekompletnych występuje tylko raz. Być może nie był on zainteresowany zakupem pozycji nie posiadających wszystkich tomów, a dzieła te nabywał, gdy były to druki cenne lub rzadkie⁵⁶.

Tarnowski podejmował działania na szeroką skalę, aby powiększyć swój księgozbiór. Wyszukał i ocalił od zagłady część biblioteki króla Stefana Batorego⁵⁷. Zdobywał rzadkie i cenne dzieła ze zbiorów kanonika kapituły krakowskiej Jana Karola Scipio del Campo i bibliofila Konstantego Świdzińskiego. Pozyskał do swych zbiorów także dublety z Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁸.

⁵¹ K. Grottowa, op. cit., s. 68.

⁵² M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 7.

⁵³ J. Grzybowska, *Grabowski Ambroży (1782-1868)*, SPKP, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 286.

⁵⁴ Notatka pt. *Do nabycia w księgarni Ambrożego Grabowskiego*, APK, ADzT sygn. 288, s. 105-107.

⁵⁵ J. Paulinek, op. cit., s. XXXIX.

⁵⁶ *Katalog książek po śp. Stanisławie Augustie pozostawionych*, Archiwum Główne Akt Dawnych, Inwentarz Archiwum księcia Józefa Poniatowskiego i Marii Teresy z lat 1516, 1647-1843, sygn. 269.

⁵⁷ K. Koźmian, *Rys życia Jana Feliksa...*, s. 23.

⁵⁸ E. Chwalewik, op. cit., s. 76-77; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

Rywalizował i prześcigał się w celu zdobycia wyśmienitych dzieł z wspomnianym już wcześniej Michałem Hieronimem Juszczyńskim, jak również z wujem swej żony, Hieronimem Strojnowskim. Po śmierci tego wybitnego bibliofila w 1815 r., jego księgozbiór liczący 2 500 dzieł został włączony do biblioteki horochowskiej na mocy zapisu w testamencie właściciela. W 1821 r. odziedziczył księgozbiór pozostawiony przez swojego teścia Waleriana Strojnowskiego w Horochowie. W latach 1834-1842 bibliotekę horochowską, liczącą około 8 500 dzieł, przeniesiono do Dzikowa⁵⁹.

W Archiwum Tarnowskich zachowała się również luźna notatka zatytułowana *Do ocenienia*. Jest to dwustronicowe zestawienie 34 dzieł, obok których zostawiono miejsce na wpisanie ich szacowanej wartości w rublach i groszach. Trudno powiedzieć, w jakim celu chciano poznać cenę wymienionych dzieł, wśród których zapisano m.in. Biblię Wujka wydaną w Krakowie w drukarni Łazarzowej w 1599 r., Biblię Gdańską z 1632 r., *Światową rozkosz* Hieronima Morsztyna z 1626 r. Być może wycena tych pozycji miała służyć orientacji w cenach owych dzieł. Jeśli tak, to poświadczają ten dokument chęć ciągłej orientacji właściciela biblioteki w cenach dzieł występujących na rynku księgarskim⁶⁰.

Jan Feliks nie pozbywał się książek ze swojego księgozbioru. Wyjątek od tej reguły zrobił tylko raz, kiedy przekazał książki Liceum Krzemienieckiemu i Feliksowi Czackiemu w celu uregulowania zobowiązań finansowych. Sytuacja ta miała miejsce w 1838 r., Tarnowski odsprzedał wówczas 67 dzieł ze swojej biblioteki za sumę 2222 złotych polskich. Jan Feliks niechętnie podchodził do sprzedaży jakiegokolwiek rzeczy ze swojej kolekcji. Sprzeciwił się sprzedaży dzieł sztuki w obliczu trudnej sytuacji finansowej rodziny, spowodowanej rentą, nałożoną na Horochów i długami nałożonymi na majątek⁶¹. Waleria zanotowała wówczas w dzienniku *Jestem pewna, że byłby przeciwny pozbawienia ojczyzny tego zbioru, który pragnąłby uczynić własnością publiczną*⁶².

W Archiwum zachował się dokument *Spis książek wybranych przez Liceum Wołyńskie z Biblioteki Hr. Tarnowskiego i przez tegoż odstąpione*. Dokument wymienia pięćdziesiąt pozycji, więc nie można z całą pewnością stwierdzić, czy są to dzieła przekazane do Liceum Krzemienieckiego, a związane ze wcześniej wspomnianym zobowiązaniem finansowym wobec tej instytucji, czy spis dzieł po prostu przekazanych do szkoły, o którym wspominają opracowania. Wśród owych pięćdziesięciu dzieł znalazły się m.in. *Odezwa zmarłego Łaskiego po publiczności polskiej*, *Małachowski mowy i pisma*, wydany we Wrocławiu w 1809 r. Dzieło Hieronima Strojnowskiego *Mowy przy rozpoczęciu 2-letniego kursu nauki prawa przyrodzonego*, wydane w Warszawie w latach 1790-1794 oraz *Leges et Statua Regni Polonia Przyluski*, który ukazał się w Krakowie 1559 r.⁶³

Według Michała Marczaaka, bibliotekarza opiekującego się księgozbiorem dzikowskim z polecenia potomków Jana Feliksa Tarnowskiego, w roku śmierci twórcy biblioteki dzikowskiej posiadała ona księgozbiór liczący: 2000 dzieł zgromadzonych w Dzikowie, 6000 książek umieszczanych w Horochowie i przewiezionych do Dzikowa, 2500 dzieł otrzymana-

⁵⁹ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 9; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898; J. Długosz, *Strojnowski Walerian (1759?-1834)*, SKPS, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 862.

⁶⁰ Notatka pt. *Do ocenienia*, APK, ADzT sygn. 288, s. 61-62.

⁶¹ K. Grottowa, op. cit., s. 70-71; J. Paulinek, op. cit., s. LXI; M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 9.

⁶² Cyt za K. Grottowa, op. cit., s. 71.

⁶³ *Spis książek wybranych przez liceum Wołyńskie z Biblioteki Hr. Tarnowskich i przez tegoż odstąpione.*, APK, ADzT sygn., 288, s. 57-59; *Tarnowski Jan Feliks Amor (1779-1842), Bibliografia Literatury Polskiej...*, s. 338.

nych po śmierci Hieronima Strojnowskiego, 1100 pozycji zakupionych od Michała Hieronima Juszczyńskiego. Do liczby dzieł znajdujących się w bibliotece doliczył Marczak także zapis testamentowy z roku 1830, na mocy którego do księgozbioru Tarnowskiego został włączony księgozbiór wspomnianego już Hieronima Juszczyńskiego, jak również dzieła będące darami dla Jana Feliksa. Całość księgozbioru autor wyliczeń szacuje na liczbę 13-15 tysięcy ksiąg⁶⁴. Prawdopodobnie wyliczenia te nie były zbyt dokładne, gdyż na podstawie najnowszych badań, liczba dzieł zakupionych od Michała Hieronima Juszczyńskiego wynosiła 1272 dzieła⁶⁵. Jeśli wziąć pod uwagę te szacunkowe liczby, błąd w wyliczeniach księgozbioru Juszczyńskiego, jak również brak szczegółowych danych liczbowych odnośnie ksiązek подарowanych Tarnowskiemu, to można przypuszczać, iż księgozbiór dzikowski mógł wówczas liczyć znacznie więcej dzieł.

Tak ogromna biblioteka wymagała stałego opracowywania i dbania o stan poszczególnych dzieł. Rodzina Tarnowskich opiekowała się zgromadzonym przez siebie księgozbiorem, poprzez zatrudnianie odpowiednich specjalistów. Również poszczególni członkowie rodziny angażowali się czynnie w opiekę nad biblioteką. Główny twórca biblioteki dzikowskiej, Jan Feliks Tarnowski, wkładał najwięcej pracy i zaangażowania w dbanie o księgozbiór dzikowski. Przy pracy tej pomagał mu najstarszy syn – Jan Bogdan Tarnowski. Również Waleria Tarnowska angażowała się w opiekę nad księgozbiorem. Podczas swojej podróży w latach 1824-1826 po Francji, Belgii i Holandii uczyła się malowania złotem na pergaminie u Elie Dignat. Naukę tę pobierała, aby restaurować uszkodzone rękopisy znajdujące się w bibliotece dzikowskiej⁶⁶.

Pierwszym bibliotekarzem pracującym nad opracowywaniem i porządkowaniem księgozbioru był bibliotekarz, archiwista i historyk Łukasz Gołębiowski. W latach 1790-1794 był on bibliotekarzem opracowującym księgozbiór Tadeusza Czackiego, umieszczony w Warszawie, Przyrowie i Szczekocinach. Od 1795 r. pracował w bibliotece poryckiej. Przy pomocy dwunastu osób pracujących w tej bibliotece uporządkował i opracował katalog księgozbioru. Był on również towarzyszem Tadeusza Czackiego podczas penetrowania bibliotek klasztornych i kościelnych położonych w Krakowskim, Lubelskim i Wielkopolsce. Pierwszego bibliotekarza do swojej biblioteki w Dzikowie uzyskał Jan Feliks właśnie z polecenia Tadeusza Czackiego. Wuj polecił siostrzeńcowi osobę doświadczoną i dobrze mu znaną, do opieki nad rozrastającym się zbiorem ksiąg w Dzikowie. W bibliotece dzikowskiej Łukasz Gołębiowski pracował w latach 1797-1801. Opracował on dwutomowy *Sumariusz w archiwum Dzikowa leżących papierów*, który był pierwszym katalogiem zawartości archiwum. Sporządził on również katalog dzieł znajdujących się w bibliotece⁶⁷.

W pracy w bibliotece dzikowskiej pomagał Łukaszowi Gołębiowskiemu przez pewien czas Stanisław Jachowicz. Był on synem Wojciecha Jachowicza, zarządcy w majątku państwa Tarnowskich. Współpracownik Gołębiowskiego był później pedagogiem i autorem bajek dla dzieci. Popularność przyniosło mu wydanie wierszy m.in. *Chory kotek, Tadeuszek*⁶⁸.

⁶⁴ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 9.

⁶⁵ J. Paulinek, op. cit., s. XL.

⁶⁶ K. Grottowa, op. cit., s. 68; *Podróż Polki do Włoch...*, s. 71; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

⁶⁷ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 7; T. Frączyk, *Gołębiowski Łukasz (1773-1849)*, SPKP, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 276-277; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898; M. Marczak, *Zbiory Archiwalne hr. Tarnowskich*, Warszawa 1939, s. 5.

⁶⁸ A. Wójcik-Lużycki, *Nieznany Bibliotekarz Dzikowski*, „Dzikovia: pismo społeczno-kulturalne”, 20/2004, s. 19;

Po roku 1809 księgozbiorem rodziny Tarnowskich opiekował się Seweryn Biliński. Opracował on przy współpracy ze Stanisławem Jachowiczem i sekretarzem Ślebodzińskim katalog dzieł polskich. Katalog ten miał stanowić pierwszy tom wykonanego już *Katalogu dzieł cudzoziemskich*. Seweryn Biliński był także zdolnym kaligrafem i rysownikiem. Uzupełniał on facsimiliami zdefektowane karty w dziełach pochodzących z XVI i XVII w.⁶⁹ Bilińskiemu pomagał oraz prawdopodobnie był jego następcą Fortunat Brodzki. Pełnił on w domu Tarnowskich rolę rezydenta i nauczyciela wnuków Jana Feliksa Tarnowskiego, Juliusza, Stanisława i Jana⁷⁰.

W latach 1831-1834 księgozbiorem opiekował się Franciszek Maksymilian Sobieszczański. Ten późniejszy bibliotekarz dzikowski urodził się w 1814 r. w Bychawie, w majątku należącym do hrabiego Jana Karola Scipio del Campo, gdzie ojciec jego pełnił funkcję ogrodnika. W 1821 r. rodzina Sobieszczańskich przeniosła się do Horochowa, który należał już wówczas do Jana Feliksa. Franciszek Maksymilian Sobieszczański był kształcony, aby w przyszłości podobnie jak ojciec zostać ogrodnikiem. Uczył się m.in. w liceum Krzemienieckim pod kierunkiem botanika Andrzeja Andrzejowskiego. Sobieszczański przerwał naukę w 1831 r. Wówczas to przekroczył granicę i dołączył do oddziałów polskiego generała Samuela Różyckiego stacjonujących w Sandomierzu. Po kilku tygodniach opuścił wojsko z powodu trudów walki i udał się do Dzikowa⁷¹.

Tarnowski z racji wykształcenia Sobieszczańskiego mianował go opiekunem cieplarni. Pozwolił jednak, widząc jego zdolność, aby ten kształcił się wspólnie z jego synem, Janem Bogdanem. Wykazując się dużą zdolnością, nauczył się on biegle języka francuskiego oraz niemieckiego, poznał również słabiej język angielski i włoski. Ta duża zdolność do nauki języków zapewniła Sobieszczańskiemu funkcję lektora syna Jana Feliksa. Wówczas Tarnowski powierzył Franciszkowi Maksymilianowi funkcję bibliotekarza dzikowskiego. W celu uzupełniania zbiorów biblioteki jeździł on po Galicji i do Wiednia. Opiekuna księgozbioru z państwem Tarnowskim łączyły dobre relacje, co poświadcza fakt, iż towarzyszył Tarnowskim w podróży do Baden-Baden w 1833 r. Sobieszczański przebywał w Dzikowie od połowy 1831 r. do 1834 r. Nie wiadomo dokładnie, jak długi okres sprawował on funkcje bibliotekarza. Po niepełnej trzyletnim pobycie u rodziny Tarnowskich, opuścił on w 1834 r. Dzików⁷².

Jan Feliks Tarnowski, dbając o zgromadzony przez siebie księgozbiór, w połowie lat trzydziestych XIX w. sprowadził do pracy w bibliotece dzikowskiej introligatora, który opracował dzieła zgromadzone w bibliotece. Introligator opracował wszystkie broszury. Do zadań jego należało wówczas także opracowanie kilkuset najcenniejszych dzieł znajdujących się w księgozbiorze⁷³.

K. Kuliczowska, *Jachowicz Stanisław Franciszek Wincenty (1796-1857)*, *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), t. 10, Wrocław, Warszawa-Kraków 1962-1964, s. 270-272.

⁶⁹ J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898; M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 8.

⁷⁰ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 9.

⁷¹ A. Wójcik-Łużycki, *Nieznany Bibliotekarz...*, s. 19.

⁷² Ibidem, s. 19; K. Pieńkowska, *Sobieszczański Franciszek Maksymilian (1814-1878)*, SPKP, red. I. Treichel, Warszawa-Lódź 1972, s. 836-837; S. Konarski, *Sobieszczański Franciszek Maksymilian (1814-1878)*, PSB, t. 39, Warszawa-Kraków 2000, s. 522-525.

⁷³ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 9; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898, J. Paulinek, op. cit., s. IX.

Biblioteka posiadała *Rejestr ksiąg z biblioteki oddanych do oprawy*. Wykaz dzieł oddanych do oprawy, zachowany w Archiwum Tarnowskich, rozpoczyna się od dnia 26 czerwca 1839 r. Ostatnie dzieła oddano do introligatora, według powyższego dokumentu, dnia 14 czerwca 1846 r. Pozycje oddawane do oprawy, wpisywano do rejestru mającego postać tabeli. Z lewej strony wpisywano datę oddania, następnie imię i nazwisko autora i tytuł dzieła oraz w oddzielnej kolumnie ilość tomów. W ostatniej kolumnie często zapisywano zwrot „oddana”, co prawdopodobnie świadczyło o powrocie dzieła do biblioteki, gdyż obok tego sformułowania często wpisywano koszt oprawy⁷⁴.

Tarnowski polecił wykonanie architektowi Franciszkowi Marii Lanciemu projekty znaków własnościowych biblioteki dzikowskiej. Architekt wykonał dla biblioteki projekt ekslibrisu oraz dwa tłoki superekslibrisowe. Zaprojektował także projekt wzoru ornamentów, do ozdabiania opraw książek w stylu neogotyckim oraz metalową pieczęć biblioteczną⁷⁵.

Oprawy dzieł, wchodzące w skład księgozbioru dzikowskiego, jak pisze Jacek Paulinek, wykonywane były ze skóry cielęcej i kozłowej. Na oprawach umieszczano znak własnościowy biblioteki, superekslibris. Był on wykonywany złotem, na środku okładziny górnej. Superekslibris biblioteki przedstawiał herb rodziny Tarnowskich, Leliwa, umieszczony w kole. W zewnętrznej części koła umieszczono napis: „TENDITE IN ASTRA VIRI⁷⁶.” Ekslibris biblioteki dzikowskiej przedstawiał także herb rodziny Tarnowskich, Leliwa, jednakże umieszczony w prostokątnym obrysie. Pod rysunkiem herbu umieszczono napis: „Z BIBLIOTEKI IANA WAL: HR: TARNOWSKICH⁷⁷.” Franciszek Maria Lanci przygotował również projekt matrycy do wykonywania opraw dzieł w stylu neogotyckim. Dzieło zdobione tym typem oprawy posiadało na obu okładzinach wytłoczony schemat zamku dzikowskiego. W środku umieszczona była tarcza herbowa rodu, z herbem Leliwa. Oprawę tę tłoczono na ślepo. Zewnętrzna krawędź oprawy posiadała ozdobne gwiazdki. Na okładzinie górnej, w dolnej jej części, umieszczony był inicjał HT, oznaczające Hrabia Tarnowski⁷⁸.

Około 1826 r. został opracowany *Catalogue des livres & estampes du C-te Jean Feliks Tarnowski*. W katalogu tym uwzględniono głównie księgozbiór biblioteki horochowskiej Strojnowskich⁷⁹. Spis zawiera pozycje wydane przed rokiem 1819. Katalog ten, przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej, zawiera autora, tytuł, miejsce i rok wydania, a także ilość tytułów i format dzieł biblioteki Tarnowskich⁸⁰.

Biblioteka dzikowska posiadała także duży, dobrze opracowany, ręcznie spisany katalog, sporządzony w dwóch tomach. Pierwszy z nich zatytułowano *Alfabetyczny katalog biblioteki dzikowskiej A-N*⁸¹, i drugi tom o analogicznym tytule *Alfabetyczny katalog biblioteki dzikowskiej O-Z*⁸². Katalog posiada strukturę tabeli. Z lewej strony umieszczono kolumnę z nu-

⁷⁴ *Rejestr książek oddanych do oprawy*, APK, ADzT sygn. 288, s. 131-157.

⁷⁵ J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898; J. Paulinek, dz. cyt., s. IX; M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 9.

⁷⁶ J. Paulinek, op. cit., s. 38.

⁷⁷ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 1.

⁷⁸ J. Paulinek, op. cit., s. 38.

⁷⁹ J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

⁸⁰ J. Paulinek, op. cit., s. 45.

⁸¹ *Alfabetyczny katalog biblioteki dzikowskiej A - N*, APK, ADzT sygn. 284, s. 1-668.

⁸² *Alfabetyczny katalog biblioteki dzikowskiej O - Z*, APK, ADzT sygn. 285, s. 1-484.

merem porządkowym, której nie uzupełniano. W następnej, środkowej i największej kolumnie wpisywano autora i tytuł. Nad kolumną z tytułem i autorem dzieła, na każdej stronie wpisano aktualną literę alfabetu. Następnie opisywano dzieło, uzupełniając kolumny określające format i wolumen. Ostatnia kolumna stanowiła miejsce na adnotację. Pomiędzy niektórymi pozycjami zastosowano spore odstępy, prawdopodobnie w celu dalszego wpisywania dzieł przybywających do biblioteki. Oba katalogi sporządzone są jedną ręką, jak również czytelnym charakterem pisma. W katalogach brak informacji odnośnie czasu jego sporządzenia i jego autora.

Książki obcojęzyczne zostały spisane w *Katalogu książek biblioteki dzikowskiej w językach obcych*. Jan Feliks zgromadził dzieła w języku greckim, włoskim, francuskim, łacińskim, niemieckim i angielskim. W katalogu tym uwzględniono m.in. dzieła filozoficzne, historyczne oraz literaturę piękną. Były w bibliotece dzikowskiej dzieła Arystotelesa, Platona, Piera Corneille, Dantego i Nicolo Machiavellego⁸³. Katalog nie ma struktury tabeli, pozycje bibliograficzne zostały uwzględnione kolejno w porządku alfabetycznym. Opis pozycji bibliograficznej zawiera autora, tytuł dzieła, miejsce i rok wydania. Przy niektórych dziełach, nieznanemu autorowi katalogu nie uwzględniał roku oraz miejsca wydania.

Księgozbiór Tarnowskich posiadał także *Katalog nowszych dzieł biblioteki dzikowskiej*. Był to zapewne spis książek ułatwiający wyszukiwanie w ogromnych zbiorach nowszych pozycji wydawniczych. Nie posiada on daty rozpoczęcia zapisywania pozycji w katalogu, więc trudno powiedzieć czy był on zapoczątkowany przez twórców księgozbioru dzikowskiego, czy jego późniejszych opiekunów. Sporządzony katalog posiadał formę tabeli. Kolejne kolumny zawierały: imię nazwisko autora, tytuł dzieła, następnie format i wolumen, numer szafki, numer półki i numer pozycji na półce. Pomiędzy niektórymi pozycjami pozostawiano miejsce zapewne na dopisywanie nowych dzieł, co świadczy o tym, iż ów spis zamierzano kontynuować w przyszłości. Wśród pozycji nowszych ujętych w tym katalogu można wymienić: *Pisma Różne Stanisława Jachowicza*, wydane w Warszawie w 1858 r., dzieło Kajetana Koźmiana *Pamiętniki obejmujące wspomnienia od roku 1780 do 1815* wydane w Poznaniu w 1858 r., *Gramatykę języka polskiego* Jana Deszkiewicza wydaną w 1846 r. Katalog ten uwzględnia również dzieła Józefa Ignacego Kraszewskiego czyli, m.in. powieść *Chata za Wsią*, wydaną w 1854 r. w Petersburgu, a także dzieło *Złote Jabłko* wydane w 1853 r.⁸⁴

Warto również zaznaczyć, iż przed scaleniem zbiorów bibliotecznych sporządzono katalog biblioteki horochowskiej, tytułując go *Spis bibliograficzny Książnicy Horochowskiej Jana i Walerii Hrabstwu Tarnowskich 1818 roku zrobiony*. Katalog zawiera spis alfabetyczny dzieł. Nieznany autor owego spisu, zawarł w nim opis pozycji uwzględniając alfabetycznie autora i tytuł dzieła. Katalog nie przybrał struktury tabeli. Obok niektórych pozycji umieszczano dopiski różnej treści, np. „na wymianę do Krzemieńca”, często pojawiał się dopisek „w Dzikowie”. Na końcu spisu, osobno wyszczególniono rękopisy⁸⁵.

W czerwcu 1839 r. opracował Jan Feliks Tarnowski regulamin korzystania z biblioteki, tytułując go *Urządzenie biblioteki*. W regulaminie określił szczegółowe wytyczne dotyczące

⁸³ *Katalog książek biblioteki dzikowskiej w językach obcych*, APK, ADzT sygn. 286, s. 7, 23, 40, 64, 121, 163.

⁸⁴ *Katalog nowszych dzieł biblioteki dzikowskiej*, APK, ADzT sygn. 334, s. 1-35.

⁸⁵ *Spis bibliograficzny Książnicy Horochowskiej Jana i Walerii Hrabstwu Tarnowskich 1818 roku zrobiony*, APK, ADzT sygn. 312, s. 9-325.

opracowywania, konserwacji oraz zasady dotyczących korzystania z księgozbioru⁸⁶. W regulaminie zapisano: *Kto by książki pożyczonej i zapisanej przez niego (czego koniecznie wymagam) nie oddał lub uszkodził, tedy w dwójno wartość jej podług katalogu zapłacić winien, a to wszyscy w ogóle, począwszy od mojej żony i mojego syna, nie wspominam już obcych, gdyż uważam mego syna i wnuka za dozorców biblioteki ale nie właścicieli*⁸⁷. Kary w regulaminie dotyczyły również najbliższej rodziny, w związku z tym jeśli chodzi o wypożyczanie książek z biblioteki, była ona traktowana na równi z obcymi jej użytkownikami⁸⁸.

W 1834 r. Jan Feliks Tarnowski i Waleria Tarnowska rozpoczęły przebudowę rezydencji dzikowskiej. Podczas prac w zamku dzikowskim, Tarnowscy chcieli nadać rezydencji charakter muzeum. Miało powstać miejsce doskonale przystosowane do przechowywania pamiątek narodowych⁸⁹. W związku z przebudową rezydencji dzikowskiej według projektu Franciszka Marii Lanciego zostały wyznaczone w budynku specjalne pomieszczenia na bibliotekę. Jan Feliks umieścił bibliotekę na parterze w lewym skrzydle zamku dzikowskiego⁹⁰. Sale biblioteczne umieszczone były obok apartamentów Tarnowskiego⁹¹.

Biblioteka została umieszczona w dwóch salach o krzyżowych sklepieniach. Sale położone były w amfiladzie i były przedzielone arkadą. Wejście do biblioteki dzikowskiej możliwe było po pokonaniu podwójnych drzwi⁹². Wnętrza pomieszczeń bibliotecznych zostały wykonane i urządzone według projektu Franciszka Marii Lanciego. Zaprojektował on biurko, fotel i parawan umieszczony przed kominkiem. Był on również autorem projektu szaf bibliotecznych, które oczywiście stanowiły główne wyposażenie pomieszczeń przeznaczonych na bibliotekę⁹³. W inwentarzu zamku dzikowskiego sporządzonym w 1844 r. liczbę szaf w bibliotece zamkowej określono na osiemnaście. Były to dębowe szafy, wykonane w stylu neogotyckim. Posiadały jedno lub dwu skrzydłowe ażurowe drzwi. Wykonane zostały przez dzikowskiego stolarza nazwiskiem Pomykański⁹⁴. Na szafach bibliotecznych umieszczone były również tablice historyczne, które pełniły funkcje pomocy dydaktycznych w nauce historii i kultury polskiej. Wśród rzeczy znajdujących się w bibliotece inwentarz wymienia *Dwie tablice chronologiczne przez Wiśniowskiego na papierze drukowane Królów Polskich od Kopczyńskiego*⁹⁵.

W skład wyposażenia biblioteki wchodziło również biurko. W inwentarzu zamku dzikowskiego z 1844 r. zostało ono następująco scharakteryzowane: *Biurko JWP. jesionowe, wybite zielonym safianem, w nim ukryte portrety: Jana III króla, na porcelanie w ramie brązowej; Tadeusz Kościuszko, w ramie hebanowej książę Józef Poniatowski, w ramie heba-*

⁸⁶ J. Paulinek, op. cit., s. IX.

⁸⁷ Cyt za. J. Paulinek, op. cit., s. IX.

⁸⁸ Ibidem, s. IX; J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

⁸⁹ A. Janas, *Kolekcjoner, Bibliofil, Minister...*, s. 8; A. Wójcik-Łużycki, *Początek rewaloryzacji*, „Dzikovia: pismo społeczno-kulturalne”, 24/2005, s. 8.

⁹⁰ J. Długosz, *Tarnowski Jan Feliks...*, s. 897-898.

⁹¹ K. Grottowa, op. cit., s. 75.

⁹² J. Paulinek, op. cit., s. VIII.

⁹³ M. Marczak, *Zbiory Archiwalne...*, s. 6

⁹⁴ Inwentarz zamku dzikowskiego, APK, ADzT syng. 333, k. 9; J. Paulinek, op. cit., s. VIII.

⁹⁵ Inwentarz zamku dzikowskiego, APK, ADzT syng. 333, k. 11.

nowej; Adam Czartoryski, wojewoda, Adam Czartoryski, generał. Dziesięć miniatur uczo-
nych mężów polskich⁹⁶.

Dalsze pozycje z inwentarza informują, iż w Pokoju Bibliotecznym na biurku znajdował się kałamarz brązowy z piaseczniczką, jak również *Książka do zapisywania wypożyczonych książek* oraz *Katalogowe spisy biblioteki* w dwóch tomach⁹⁷.

Autor opracowania dotyczącego kolekcji Tarnowskich w Dzikowie, Jacek Paulinek, przebadał księgozbiór dzikowski i wyróżnił wśród starych druków następujące działy tematyczne: teologiczny, filozoficzno-logiczny, prawniczy, historyczny, geograficzny, nauk przyrodniczych i ścisłych, medyczny, muzyczny i literaturę piękną. Działami, które szczególnie obfitowały w cenne tytuły były zbiory książek teologicznych, prawniczych, przyrodniczych, historycznych oraz literatury pięknej⁹⁸. Biblioteka dzikowska została w pełni ukształtowana przez Jana Feliksa Tarnowskiego. Zgromadzone książki były związane z jego zainteresowaniami, działalnością publiczną, zarówno polityczną jak i kulturalną⁹⁹.

Dział druków o tematyce teologicznej stanowił największą część kolekcji starych druków w bibliotece dzikowskiej. Tarnowscy posiadali prawie kompletny zbiór wydań Biblii. Według bibliotekarza dzikowskiego Michała Marczaka kolekcja Biblii wyróżniała księgozbiór dzikowski na tle innych bibliotek. W księgozbiórze znajdowało się kilka ich wydań m.in. *Biblia* Jana Leopolda. Obecne było pierwsze wydanie tego dzieła z 1561 r., jak również późniejsze wydania z lat 1575 i 1577. W kolekcji znajdowała się także *Biblia* Jakuba Wujka wydana w 1599 r. w Krakowie, w drukarni Łazarzowej. Tarnowski posiadał także niezwykle rzadką protestancką *Biblię Brzeską (Radziwiłłowską)* wydaną w 1563 r. w Brześciu nad Bugiem, a także *Biblię Nieświeską* wydaną w 1572 r. oraz *Biblię Ostrogską* z 1580 r.¹⁰⁰ W dużej kolekcji Biblii znajdowała się także *Biblia Święta to jest Księgi Starego i Nowego przymierza z Żydowskiego i Greckiego języka na Polski pilnie i wiernie przetłumaczona*, wydanie to pochodziło z gdańskiej oficyny Andrzeja Hünefeldta z 1632 r. Nie zabrakło w kolekcji dzikowskiej Biblii z drukarni krakowskiej rodziny Szarffenbergów. Obecna była m.in. *Biblia poprawiona i figurami ozdobiona* wydana u Mikołaja Szarffenberga w 1577 r.¹⁰¹ W tym dziale książek znajdowały się również komentarze do Pisma Świętego, postylle, kazania, katechizmy, mszały a także żywoty biskupów, arcybiskupów i świętych¹⁰². Obszerną i cenną część tego działu zajmowały dzieła polemiczne z XVI i XVII w. Wspomniany Michał Marczak w swojej monografii poświęconej bibliotece dzikowskiej odnotował, że biblioteka posiadała rzadkie dzieła reprezentujące literaturę dysydencką. Tarnowscy posiadali niemal komplet dzieł m.in: reformatora i teologa ariańskiego Fausta Socyna, luterańskiego pastora i pisarza reformacyjnego Jana Seklucjana¹⁰³.

⁹⁶ Inwentarz zamku dzikowskiego, APK, ADzT syng. 333, s. 9.

⁹⁷ Ibidem, k. 11.

⁹⁸ J. Paulinek, op. cit., s. XLVIII-LVII.

⁹⁹ Ibidem, s. XXXVI, LVII.

¹⁰⁰ Ibidem, s. XLVIII; M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 12;

¹⁰¹ *Katalog Biblioteki Tarnowskich w Dzikowie przepisany dla Stanisława Przylęckiego w roku 1850*, sygn. Rkps Ossol. 1830/III, Biblioteka Narodowa, mikrofilm nr, 27461, s. 21.

¹⁰² J. Paulinek, op. cit., s. XLVIII –XLIX.

¹⁰³ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 17; J. Paulinek, op. cit., s. XLIX.

Rozległy zbiór pozycji w bibliotece dzikowskiej tworzyły również dzieła z zakresu prawa. W dziale tym odnotowano m.in. statuty Jana Łaskiego, wydrukowane u Jana Hallera w 1506 r.¹⁰⁴ Biblioteka posiadała bogaty zbiór konstytucji sejmowych, wśród których można wymienić m.in. *Konstytucje, statuty i przywileje od 1550 do 1578, Konstytucja Sejmu Piotrkowskiego i Sejmu Warszawskiego, Konstytucje, Statuta i Przywileje od r. 1550 do r. 1627, Konstytucje Sejmu 1611, Konstytucje Sejmu 172*¹⁰⁵.

Warto wspomnieć, iż Jan Feliks Tarnowski interesował się historią, stąd nie dziwi obecność w bibliotece dzikowskiej dzieł historycznych z XVI, XVII oraz XVIII w. W bogatej kolekcji dzieł o tej tematyce z dużą grupę stanowiły dzieła z XVI w. zakresu historii Polski¹⁰⁶. W dziale historycznym znalazły się m.in. następujące dzieła: autorstwa jezuita i historyka Jana Chrystiana Albertrandiego: *Dzieie Królestwa Polskiego krótko lat porządkiem opisane w Warsza[awie] 1766 r.*, wydana w drukarni warszawskiej Michała Grölla oraz pozycja *Dzieie Rzeczpospolitej Rzymskiej od założenia Rzymu, aż do Cesarzów*, która ukazała się w Warszawie w drukarni Zawadzkiego w 1806 r.¹⁰⁷ Dzieje historii Polski w XVII i XVIII w. reprezentowały m.in. dzieła: Stanisława Kobierzyckiego, Wespazjana Kochowskiego czy Wacława Potockiego¹⁰⁸. Biblioteka posiadała bogatą kolekcję diariuszy sejmowych. W kolekcji znajdowały się *Dyariusz Sejmu Eletionis między wsią Wolą a Miastem Warszawą odprawionego zebrany 1764, Dyaryusz Seymu ordyna[ryjnego]: pod Związkiem Konfederacji obojga Narodów 1788 część I i II*¹⁰⁹.

Nadto wśród dzieł znajdujących się w bibliotece można wyróżnić pozycje z dziedziny nauk przyrodniczych i ścisłych. W dziale tym znajdowały się opracowania matematyczne m.in. Joanesa de Sacrobosco *Algorithmus* z 1521 r. i jezuita Stanisława Solskiego *Geometra polski*, wydane w latach 1683-1686, a także dzieła Jana Brozka¹¹⁰. Księgozbiór ten zawierał również komplet prac astronoma Jana Heweliusza, który pochodził z biblioteki horochowskiej¹¹¹.

Bogato przedstawiał się dział literatury pięknej. Zawierał on dzieła autorów od XVI do XVIII w. Tarnowscy posiadali komplet dzieł klasyków z XVI w. Literaturę renesansową reprezentowały m.in. dzieła Grzegorza z Szamotuł, Andrzeja Krzyckiego, Jana ze Stopnicy, Jana Lwowczyka, Jana Kochanowskiego, Mikołaja Reja¹¹². Do bardzo cennych dzieł z epoki zaliczamy dzieło *Darys Zamchana Polonice et Latine, Pan Zamchanus Latine* autorstwa Jana Kochanowskiego. W kolekcji Tarnowskich znajdowało się pierwsze wydanie wzmiankowanych panegirycznych sielanek, wydrukowane w tzw. drukarni latającej Walentego Łapczyńskiego w 1578 r.¹¹³ Warto wspomnieć, iż literaturę barokową reprezentowały pozycje

¹⁰⁴ J. Paulinek, op. cit., s. XLIX, 6; M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich*..., s. 14.

¹⁰⁵ *Alfabetyczny katalog biblioteki dzikowskiej A – N*..., s. 479.

¹⁰⁶ J. Paulinek, op. cit., s. LI-LII;

¹⁰⁷ *Katalog Biblioteki Tarnowskich w Dzikowie*..., s. 3.

¹⁰⁸ J. Paulinek, op. cit., s. LII.

¹⁰⁹ *Katalog Biblioteki Tarnowskich w Dzikowie*..., s. 76-77.

¹¹⁰ J. Paulinek, op. cit., s. LIII- LIV.

¹¹¹ *Spis bibliograficzny Książnicy Horochowskiej*..., s. 7

¹¹² A. Janas, *Kolekcja Dzikowska hr. Tarnowskich*, Tarnobrzeg 2006, s. 25.

¹¹³ *Nad złoto droższe: skarby Biblioteki Narodowej*, red. H. Tchórzewska-Kabata, Warszawa 2000, s.110.

cje m.in. Macieja Kazimierza Sarbiewskiego czy Sebastiana Fabiana Klonowica¹¹⁴. Zaś piarszy oświeceniowych reprezentowały dzieła m.in. Stanisława Trembeckiego, Franciszka Bohomolca, czy Wojciecha Bogusławskiego¹¹⁵. Tarnowski posiadał pozycję autorstwa Stanisława Konarskiego *O skutecznym rad sposobie* wydaną w Warszawie w 1760 r., a także dzieło Alojzego Felińskiego *Barbara Radziwiłłówna*, wydane w Krakowie w 1820 r.¹¹⁶

Wzmiankowany wcześniej Jacek Paulinek wśród ksiąg rękopiśmiennych biblioteki dzikowskiej wyróżnia następujące działy: teologia, kaznodziejstwo, filozofia, prawo, historia¹¹⁷. Warto zaznaczyć iż, w dziale teologicznym obecny był m.in. utwór poety i kaznodziei bernardyńskiego Władysława z Gielniowa, pt. *Żołtarz Jezusów, czyli piętnaście rozmyślań o Bożym umęczeniu* z końca XV w.¹¹⁸ Również Adam Chmiel¹¹⁹ w swoim spisie zatytułowanym *Rękopisy Biblioteki hr. Tarnowskich w Dzikowie* wymienia *Traktaty Teologiczne* spisane na pergaminie¹²⁰. Kolekcja rękopisów dzikowskich posiadała księgi o tematyce filozoficznej, m.in. dzieło św. Tomasza z Akwinu, *Orządzie Panujących*¹²¹. Ksiąg rękopiśmiennych o tematyce naukowej było niewiele w Dzikowie. W dziale tym znajdowało się m.in. dzieło profesora Akademii Krakowskiej Jana Głogowczyka z dziedziny astronomii i astrologii zatytułowane: *Summa difinitionum astronomi[a]e et astrologi[a]e*¹²². Cennym dziełem o tematyce prawniczej były *Statuty Kazimierza Wielkiego* z 1501 roku, nazywane tzw. Kodeksem Dzikowskim¹²³. Obecne były w kolekcji także statuty Władysława Jagiełły, Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta¹²⁴. Z kolei w dziale ksiąg rękopiśmiennych dotyczących historii znajdowały się liczne kroniki m.in. *Kronika Polska* Wincentego Kadłubka¹²⁵. W tym dziale obecny był także rękopis dzieła *Księgi Hetmańskie* Stanisława Sarnickiego¹²⁶.

W bibliotece dzikowskiej według ustaleń Michała Marczaaka było dwadzieścia pięć inkunabułów. Natomiast według najnowszych badań Jacka Paulinka liczba inkunabułów wynosiła dwadzieścia sześć¹²⁷. Według Michała Marczaaka w kolekcji Tarnowskich znajdowało się dzieło *Explanatio in Psalterium* autorstwa Jana Turrekrematy, wydrukowane w Krakowie w 1475 r., a także *Objawienie św. Brygidy* z 1492 r., wydrukowane na pergaminie w Lubecie, w oficynie Bartłomieja Ghotana. Ten dzikowski inkunabuł wymieniony został we wstępie katalogu biblioteki Horochowskiej. W związku z tym nasuwa się wniosek, iż pozy-

¹¹⁴ J. Paulinek, op. cit., s. LV, M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 12, A. Janas, *Kolekcja Dzikowska...*, s. 25-26

¹¹⁵ J. Paulinek, op. cit., s. LVI.

¹¹⁶ *Alfabetyczny katalog biblioteki dzikowskiej A-N...*, s. 476, 477.

¹¹⁷ J. Paulinek, op. cit., s. XLIII.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. XLIII, 3.

¹¹⁹ Adam Chmiel (1865-1934) – bibliograf, historyk książki. Pracownik Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa. Autor szeregu prac, m.in. w 1903r. z polecenia Komisji Literatury Akademii Umiejętność napisał *Wskazówki do inwentaryzacji rękopisów*, w 1921r. wydał *Wskazówki do inwentaryzacji bibliotek*; S. Dzik, *Chmiel Adam (1865-1934)*, SPKP, red. I. Treichel, Warszawa-Łódź 1972, s. 114.

¹²⁰ A. Chmiel, op. cit., s. 6,

¹²¹ *Ibidem*, s. 9.

¹²² J. Paulinek, op. cit., s. XLIV, 3

¹²³ *Ibidem*, s. XLIII,4

¹²⁴ E. Chwalewik, op. cit., s. 77.

¹²⁵ J. Paulinek, op. cit., s. XLIII- XLIV.

¹²⁶ E. Chwalewik, op. cit., s. 77.

¹²⁷ Por. M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 13; J. Paulinek, op. cit., s. XX.

cja ta trafiła do biblioteki dzikowskiej z Horochowa¹²⁸. Tarnowscy posiadali także *Agenda sive Exsequiale sacramentorum*, zwaną także *Agendą wileńską*. Pozycja ta została wydana w drukarni gdańskiej Konrada Baumgartena w 1499 r.¹²⁹

Biblioteka stworzona przez Jana Feliksa Tarnowskiego miała charakter rodowy. Twórca biblioteki czuwał nad jej powiększaniem, opracowywaniem, a także zapewnił jej odpowiednie miejsce przechowywania. Biblioteka dzikowska pod opieką kolejnych przedstawicieli rodziny Tarnowskich przetrwała do wybuchu I wojny światowej. Na dalsze jej losy wpływ miały wydarzenia rozgrywające się na arenie międzynarodowej. Wraz z wybuchem I wojny światowej kończą się spokoje lata dla biblioteki. Po roku 1914 księgozbiór znajdował się w kolejnych, coraz to poważniejszych niebezpieczeństwach. Pożar zamku dzikowskiego w nocy z dnia 22 na 23 grudnia 1927 r. przyczynił się niewątpliwie do uszczuplenia zbiorów bibliotecznych. Ostatecznie kres istnieniu biblioteki położyły władze komunistyczne, które zdecydowały o podziale kolekcji dzikowskiej.

Jan Feliks Tarnowski and his Dzików library at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries

Summary

Jan Feliks Tarnowski was the creator of the library in Dzików. The collection was related to his public, cultural, scientific and literary activities. Tarnowski had been collecting works for the library from the late eighteenth century to the first half of the nineteenth century, through gifts, exchanges and purchases from the private and ecclesiastical libraries. He bought books during the auction or using agents. Initially, the library did not have a single place for storage. Jan Feliks placed the books in Dzików, Horochów and in his palace in Warsaw. The library was merged after the collapse of the November Uprising, when Tarnowski moved to Dzików. He had the help of his wife, Waleria Tarnowska, in caring for the collection, but he also hired professional librarians, who drew up numerous catalogs of the library.

¹²⁸ M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 13; *Spis bibliograficzny Książnicy Horochowskiej...* s. 7.

¹²⁹ *Nad złoto droższe...*, s. 82, M. Marczak, *Biblioteka Tarnowskich...*, s. 13.